

Г. І. Іванюк

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФІЛЬНИХ ШКІЛ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

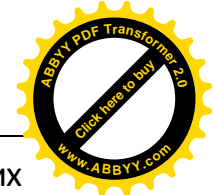
Грунтуючись на загальнонаукових методологічних засадах діяльності та розвитку освітніх систем у статті розкрито соціально-педагогічні умови проектування варіативних моделей розвитку профільних загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості. Доведено, що розробка ефективних моделей профільних шкіл та впровадження їх у практику є поступом до системного розв'язання проблем з розвитку профільної старшої школи в сільській місцевості.

Ключові слова: методологічні засади діяльності та розвитку освітніх систем, варіативні моделі розвитку сільських профільних шкіл, соціально-педагогічні умови, профільна школа, соціальне середовище, метод проектування.

Постановка проблеми. Сьогодні набуває актуальності проблема реалізації цілей освіти у старшій профільній школі. Сільська школа є складовою системи загальної середньої освіти. Методологічні засади діяльності та розвитку освітніх систем є загальнонаукові, однак щодо означеної нами проблеми варто виокремити ті, що найхарактерніше відображають сутність проектування варіативних моделей розвитку сільських профільних шкіл. Діяльність загальноосвітньої середньої школи в сільській місцевості пов'язана із соціально-економічним, демографічним, культурним, природним середовищем. Вона є продуктом цього середовища і водночас впливає на розвиток профільної школи, на формування соціально-педагогічних умов її проектування.

В умовах функціонування сільської школи актуалізується проблема забезпечення умов рівного доступу учнів до якісної освіти, формування готовності до професійного самовизначення і саморозвитку. Стає очевидним, що процес цілеспрямованого системного розв'язання цієї проблеми потребує обґрунтування соціально-педагогічних умов проектування профільних шкіл різних моделей.

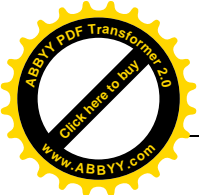
Формулювання цілей статті. З'ясування соціально-педагогічних умов проектування профільної школи в сільській місцевості є одним із способів модернізації її змісту, а також практичного впровадження програм профілізації. Профільна сільська школа потребує не лише матеріально-технічної підтримки, а й конкретних методологічних розробок щодо проектування варіативних моделей відповідно до нових стратегічних вимог, що ставдять до освіти особистість та суспільство.

Дослідження проектування варіативних моделей сільських профільних шкіл потребує аналізу й узагальнень роздумів філософів, педагогів-практиків різних епох. З огляду на проблему дослідження цікавими є думки щодо взаємозв'язків соціальних, культурних та педагогічних чинників, їх вплив на педагогічний процес та розвиток особистості.

Аналіз актуальних досліджень. До питання взаємозв'язків функціонування школи із соціальним середовищем, його впливу на розвиток особистості зверталися вчені, мислителі з давніх часів. Платон стверджував, що соціальне середовище є складовою частиною педагогічного (навчально-виховного). Він розглядав соціальні умови «з точки зору реалізації властивої людям індивідуальної природи» [7, 26]. Платон уважав, що структура держави має корелювати зі структурою людської душі. Лише за такої умови, на його думку, держава стане тим середовищем, у якому «внутрішня справедливість душі й зовнішня справедливість суспільного життя збігатимуться й органічно доповнюватимуть одна одну і проявлятимуться більш повно, адекватно» [7, 27].

Л. С. Виготський зауважував, що різні моделі соціального середовища створюють комбінації соціальної природи середовища і соціального досвіду особистості як одного з його складових [3, 55]. Водночас, діяльність педагога та учнів в освітньому процесі є похідною особливістю соціально-культурного середовища. «Ось чому на долю вчителя у процесі виховання також випадає активна роль – ліпити, кроїти, подрібнювати й витинати елементи середовища, поєднувати їх різноманітним чином, щоб вони здійснювали те завдання, що їм потрібно». Отже, виховний процес, як уважав Л. Виготський, стає вже тристоронньо активним: активний учень, активний учитель, активне середовище, що утворилося між ними [2, 57]. Навчально-виховне середовище як один із визначальних чинників розвитку особистості дитини позиціонував Я. Корчак. На його думку, педагог має забезпечити умови для активної діяльності дитини як запоруки її саморозвитку [5, 65–70], адже у навчально-виховному процесі дитина відіграє роль, так би мовити, індикатора адекватності середовища цього процесу. У педагогічних поглядах С. Русової чільне місце посідає поняття «осередка соціального життя і соціальних взаємовідносин» [8, 147].

Ідею про визначальну роль соціального чинника у процесі розвитку та становлення особистості розвивав і Г. Ващенко. Головним у розвитку дітей у сільській місцевості він уважав вплив природного середовища. Саме в соціальному та природному середовищі розвивається чуттєва сфера особистості; певні риси характеру, а саме: вдумливість, спостережливість, ґрунтовність – притаманні більшості представників хліборобської праці [1, 37]. На думку Г. Ващенка, характерним для ментальності мешканців села є вірність традиціям, духовність, релігійність, дотримання норм поведінки та звичаїв родинного життя, збереження пам'яті поколінь. Селянське середовище плекає людей для поповнення всіх сфер суспільного життя: армії, науки, культури, соціальної сфери та промислового виробництва.

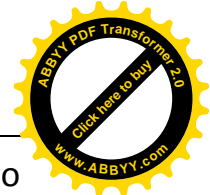
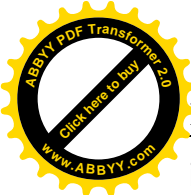
Дослідження М. Запрудського [3, 156] щодо проектування авторських дидактичних систем теж дають підстави вважати, що соціальні та педагогічні умови є чинниками впливу на проектування освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. За результатами історико-педагогічних розвідок з'ясовано чинники впливу на розвиток сільської школи: соціокультурні, демографічні, економічні, природні, розглянуто вплив народних традицій на діяльність і розвиток сільської школи [4, 89–108]. Звідси – соціальний вимір проектування профільної школи в сільській місцевості.

В. Слободчиков вважає, що «предмет проектування – це створення умов (засобів, механізмів, поступу розвитку освіти, переходу її з одного стану в інший)» [9, 158].

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів прийомів навчання і виховання та взаємозв'язків із соціокультурним, природним, інформаційним середовищем загальноосвітнього навчального закладу, що спрямовані на вирішення певних педагогічних завдань допрофільної та профільної підготовки учнів.

З огляду на предмет дослідження, за результатами теоретичного та експериментального пошуку з'ясовано низку соціальних умов проектування профільних сільських шкіл, а саме: врахування соціально-економічних, демографічних чинників на діяльність школи; інтеграція життєдіяльності школи з закладами культурної, соціальної, економічної сфери села, регіону; кооперація освітнього ресурсу школи та інших освітніх

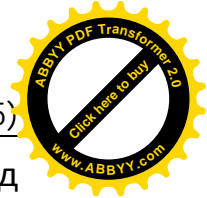
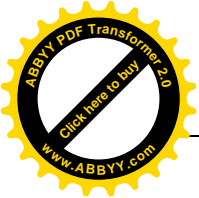

і соціокультурних закладів; тісні зв'язки школи і соціально-культурного середовища, вплив цінностей сім'ї на виховання дитини, вивчення ринку праці; усталеність звичаїв, традицій, ціннісних орієнтацій і їх зіткнення з реаліями XXI сторіччя; вплив природи на освітньо-культурну і господарську діяльність мешканців села.

Педагогічні умови проектування моделей профільних сільських шкіл визначено як такі: позитивна мотивація, впровадження інновацій в освітній процес; відповідність цілей, мети, завдань освітнім стратегіям та їх взаємозв'язок і зорієнтованість на потреби, інтереси особистості учня, батьків, потреб регіону; врахування кадрового, матеріального ресурсу в проектуванні стратегій розвитку школи; взаємозв'язок і взаємодоповнюваність усіх компонентів освітнього процесу; відповідність змісту і технологій меті й завданням проектування моделі школи.

У процесі проектування важливо сконструювати прогностичну модель майбутньої школи. Виділяють кілька рівнів проектування:

- *концептуальний*: розроблення концепцій розвитку профільної школи в сільській місцевості, що ґрунтуються на врахуванні взаємозв'язків із соціокультурним, природним, демографічним середовищем, розвитком економіки в районі, регіоні; виокремлення ключових принципів функціонування майбутньої моделі; розроблення прогностичної моделі профільної школи; з'ясування соціальних потреб учнів та родин у напрямках профілізації; врахування розвитку та структури навчально-виховного середовища: інформаційно-змістового, технологічного, комунікативного, предметно-просторового (природного) та культурного модулів; проектування динаміки та результатів розвитку профільної школи;
- *змістовий*: створення різних освітніх програм профільної школи як продуктів проектування за напрямками профілізації; виокремлення профільних курсів, курсів за вибором учнів;
- *технологічний*: розроблення і затвердження навчальних планів, технологій і методик;
- *процесуальний*: алгоритми діяльності керівників профільного загальноосвітнього навчального закладу, педагогічних працівників; дидактичні засоби, програмні продукти, графіки навчального процесу, навчально-методичне забезпечення; підготовка педагогічного колективу до впровадження моделі профільної школи.

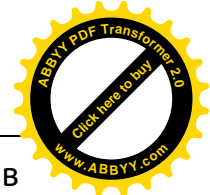
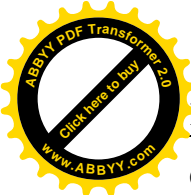
Ми виходимо з розуміння того, що проектування як метод управління розвитком освітніх систем застосовується для модернізації існуючої практики навчання, створення інноваційних моделей профільних шкіл. Об'єктом проектування є освітній процес загальноосвітнього навчального закладу. Метою проектування є: а) створення цілісної системи педагогічного процесу, що відповідає конкретизованим цілям та меті профільної школи (потребам й інтересам учнів), які визначають умови для розвитку особистості; б) професійний саморозвиток учителя, підготовка до реалізації спроектованої моделі профільної школи.

Проектування як спосіб пізнання і перетворення дійсності ґрунтується на ідеї випереджувального розвитку, варіативності, покроковості, поетапності вибудовування конструкції моделі, взаємозв'язків усіх її ланок, кооперації освітніх ресурсів та позитивній мотивації учасників.

Сутність когнітивної складової проектування полягає в тому, що у процесі створення проекту розробники досягають і вибудовують нову реальність, що часто не має аналога. Перетворююча функція означеної складової виявляється у прагненні змінити недосконалу практику підготовки учнів старшої школи у сільській місцевості, забезпечити умови для якісної освіти. Варто зауважити, що змінюються й самі учасники проекту, відбувається професійне самовдосконалення, самовивищення.

Аналіз педагогічної цивілізації другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. свідчить про вихолощення педагогічної сутності знанневого підходу та розвитку освіти інформаційного суспільства, що ґрунтується на діяльності самої особистості. Очевидна неготовність соціуму до ситуації, що, з одного боку, відображає вибір напряду трансформації освіти як соціокультурного феномену, а з другого – теоретичних і практичних засад її вдосконалення. На часі – нова педагогічна стратегія виховання й освіти дітей, сутність якої в об'ємному, інтегрованому баченні природи розвитку людини, перехід від репродуктивно-педагогічної цивілізації до креативно-педагогічної.

Накопичений репродуктивно-педагогічною цивілізацією досвід досить значущий у контексті проблеми, яку ми розглядаємо. У 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. відбулося поширення варіативності педагогічних явищ і процесів, функціонування освітніх систем різних моделей, що стало реальністю і в сільській місцевості. Так, у багатьох регіонах України успішно

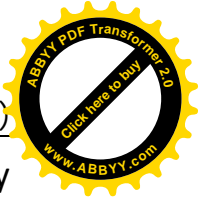
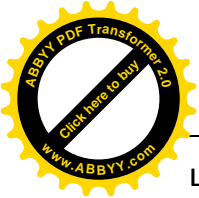

функціонують соціокультурні моделі загальноосвітніх навчальних закладів (Лошкарівський ЗНЗ I–II ступенів акредитації Дніпропетровської області та ін.). Організаційною підставою цих моделей є, по-перше, реальне відображення освітнього середовища, по-друге, багатовимірність інтеграційних чинників. Авторські моделі навчально-виховних середовищ профільних сільських шкіл В. Сухомлинського, О. Захаренка, І. Ткаченка набагато випередили свій час та існуючі в педагогічній практиці освітні системи. Педагогічне поле не обмежувалося шкільними класами та майстернями: створювалося середовище розвитку особистості на засадах інтеграції з родинами, сільськогосподарськими підприємствами, що виходило за межі звичної школи.

Позитивні тенденції у розвитку профільних шкіл у сільській місцевості наприкінці XX – на початку XXI ст. зумовлені кількома чинниками, серед яких головними є такі: послаблення жорсткої регламентації щодо організаційних структур та змісту освіти (різні моделі шкіл відрізняються варіативною частиною Базового навчального плану); соціальне середовище села (батьки, трудові колективи, колективи закладів професійної освіти тощо) впливає на формування замовлення на освіту; розвиток різних моделей кооперації та інтеграція закладів дошкільної, загальної середньої, середньої професійної освіти в соціокультурне середовище села; у сільських школах відроджують життєздатні традиції української народної школи різних культурно-історичних періодів (школи-проекти, школи-гімназії, школи-колегіуми, школи з професійною підготовкою – переважно з орієнтацією на роботу в сільському господарстві); подвижництво вчителів багатьох сільських шкіл.

На педагогічній мапі України є флагмани інноваційних навчально-виховних середовищ, зокрема Верхньодніпровська середня загальноосвітня багатопрофільна школа Верхньодніпровського району Дніпропетровської області. Школа отримала значну самостійність щодо вибору організаційних форм навчання, диференціації учнів за інтересами та здібностями, вибору підручників та змісту профілізації. Пріоритетними завданнями школи стають підготовка старшокласників до самостійного життя, професійного самовизначення та самореалізації.

Проектування передбачає тривалу і послідовну систему дій педагогічного колективу школи: самовизначення однієї з моделей профільної

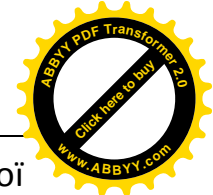

школи, окреслення прогностичного параметра моделі, аналіз існуючого стану практики загальноосвітнього навчального закладу, планування, апробація освітніх процесів і навчальних матеріалів, які будуть відповідати новій моделі, вимірювання, аналіз й узагальнення результатів, корекція і презентація конкретної моделі профільної школи в сільській місцевості.

Оскільки соціально-педагогічні умови діяльності загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості зазвичай є різними, проектування здійснюється на варіативних засадах. Упроваджена модель розглядається як модель конкретної школи, наприклад, особистісно зорієнтована модель профільної школи може відрізнятися за змістом варіативної частини та напрямками профілізації від моделі школи-господарства.

Взаємозв'язок соціальних і педагогічних умов, їх взаємозумовленість є визначальною щодо змістового, інформаційного, технологічного наповнення моделі профільної школи. *Інформаційно-змістовий модуль* забезпечує інформатизацію й освоєння комп'ютеризації освіти, сучасних засобів інформаційних і телекомунікаційних технологій, розвиток дистанційного (індивідуального) профільного навчання. Змістове забезпечення формує систему наукових знань, умінь застосовувати їх у різних видах діяльності (пошуковій, практично зорієнтованій). Ключовим завданням є забезпечення систематичного оновлення змісту профілів, а також підготовки учнів до сприйняття цих змін. Індивідуальний проект (освітнє середовище) може містити індивідуальний вибір освітніх програм та їх рівнів із базових курсів, курсів за вибором, профільних курсів. Урахування життєвих планів старшокласників та їхніх батьків, специфіки життєдіяльності, традицій є визначальними чинниками моделювання освітнього процесу на основі індивідуальних планів і програм.

Технологічний модуль сприяє забезпеченню діяльнісних умов для проектування особистого життєвого шляху й професійного самовизначення старшокласників. Технологічний модуль є сукупністю різних видів навчально-пізнавальної діяльності. Діяльність є умовою реалізації принципу єдності навчання й розвитку особистості. Важливо те, що діяльність розглядається як умова створення індивідуального та колективного освітнього простору. На етапі старшої профільної школи освітні технології в навчально-виховному середовищі забезпечують умови для особистісного зростання.

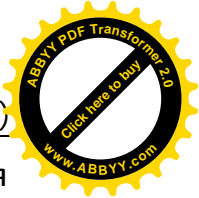
Комунікативний модуль – це собою простір міжособистісної взаємодії в безпосередній або предметно-опосередкованій формі, взаємодії особистості з певним освітнім середовищем та іншими суб'єктами (В. Панов, 2007) [6]. На формування типу спілкування значний вплив справляє громадська думка. Налагодження школою зв'язків із закладами культури (бібліотеками, музичними школами), професійної освіти, підрозділами сільськогосподарських підприємств сприяє формуванню багатовимірного комунікативного простору.

Предметно-просторовий модуль утворюють просторові умови й сукупність предметів, необхідних для забезпечення необхідної просторової діяльності суб'єктів освітнього середовища. За В. Ясвіним (1997, 2000) ключовими поняттями предметно-просторового модуля є «територіальність», «персоніфікованість». Сільська школа наближена до природного і реального предметного середовища, що включене до життя та побуту людей, відтак «сільський школяр сприймає природу як природне середовище перебування» [9, 4].

Культурний модуль містить цінності та пріоритети, традиції соціального оточення. На відміну від міської школи, сільська школа близька до живої культури. Потрапляючи в живу культуру, учень освоює її, стає суб'єктом, має змогу доповнювати і вдосконалювати її. На цьому культурному ґрунті вибудовуються традиції школи. Через те, що соціокультурне середовище села більш консервативне, стає і традиційне, учителі, батьки та односельці справляють великий вплив на виховання дітей.

Висновки. Зміна соціально-економічних та політичних пріоритетів України зумовила розвиток нового бачення місця та функцій сільської школи. Змінилися цілі сучасної профільної школи: підготовка до майбутнього самостійного життя вимагає насамперед сформованості глобального, толерантного мислення; комунікативної гнучкості й готовності до особистісного професійного самовизначення у швидкозмінних умовах інформаційного суспільства та полікультурної взаємодії.

Сутність зміни цілей освіти полягає у моделюванні варіативних моделей профільних шкіл у сільській місцевості, створенні педагогічних умов для забезпечення поліфункціонального розвитку пізнавальної й особистісної сфер учнів, передусім їх здатності до самостійного проектування пізнавальної та професійної діяльності.

У контексті функціонування старшої профільної школи актуалізується проблема проектування профільних шкіл; урахування соціальних та педагогічних умов з метою забезпечення взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Доцільність урахування соціальних і педагогічних умов зумовлює забезпечення ефективності освітнього процесу профільної школи. Проектування ефективних моделей профільних шкіл та впровадження їх у практику є поступом до системного розв'язання проблем розвитку профільної старшої школи в сільській місцевості. Проте щодо розвитку кожної школи варто враховувати характерологічні особливості: модель завжди індивідуальна, модель – це об'єкт, якого немає в реальному житті, модель має прогностичний і пояснювальний характер.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проектування профільних шкіл у сільській місцевості. Сільська профільна школа потребує досліджень із проблем навчально-методичного забезпечення профільного навчання, удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації вчителів сільських профільних шкіл.

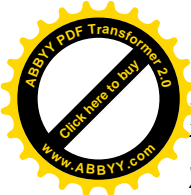
ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
3. Запрудский Н. И. Моделирование и проектирование авторских дидактических систем : пособ. для учителя / Н. И. Запрудский. – Минск, 2008. – 336 с. (Мастерская учителя).
4. Іванюк Г. І. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958–2000 рр.) / Г.І. Іванюк. – К. : Пед. думка, 2007. – 408 с.
5. Корчак Я. Як любити дітей / Я. Корчак. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 160.
6. Панов В. И. Психологические аспекты развивающего образования / В. И. Панов // Педагогика. – 1996. – № 6.
7. Платон. Аристотель. Пайдейя: Восхождение к доблести / Платон. Аристотель. Пайдейя. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – 480 с.
8. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. – Кн. 1 / С. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – 272 с.
9. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школ. – М., 1997. – Вып. 7. : Инноватор. – С. 181.

РЕЗЮМЕ

А. И. Иванюк. Социально-педагогические условия проектирования профильных школ в сельской местности.

Основываясь на общенаучных методологических принципах деятельности и развития образовательных систем в статье раскрыты социально-педагогические

условия проектирования вариативных моделей развития профильных общеобразовательных школ в сельской местности. Доказано, что создание эффективных моделей профильных школ и внедрение их в практику является началом системного решения проблем развития профильной старшей школы в сельской местности.

Ключевые слова: методологические основы деятельности и развития образовательных систем, вариативные модели развития сельских профильных школ, социально-педагогические основы, профильная школа, социальная среда, метод проектирования.

SUMMARY

A. Ivanyuk. Social and pedagogical bases of specialized schools projecting in rural area.

Based on the scientific methodological principles of activity and development of educational systems in the article social and pedagogical conditions of variation models of specialized schools development projecting in rural area are revealed. It is proved, that the creation of effective models of specialized schools and their introduction in practice is the beginning of a systemic solution of the problems of development of specialized senior school in rural areas.

Key words: methodological principles of the activity and development of educational systems, variation models of development of rural specialized schools, social-pedagogical bases, the specialized school, the social environment, projecting method.

УДК 371.314.6

I. М. Іонова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено основи дидактичного потенціалу навчальної проектної діяльності школярів. Охарактеризовано структурні складові проектної діяльності з позиції системно-структурного підходу, а саме: суб'єкти навчальної проектної діяльності, мета, завдання, мотивація, зміст, дії (операції), контроль, оцінка, методи навчальної проектної діяльності, форми, засоби, етапи навчальної проектної діяльності.

Ключові слова: проектна діяльність, складові проектної діяльності, мета і завдання проектної діяльності, проектна культура, проектні вміння, метод проектів, форми проектної діяльності.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших характеристик сучасної людини, що діє у просторі культури, є здатність до проектної діяльності. Проектна діяльність відноситься до інноваційної, оскільки має на меті перетворення реальності й будується на основі відповідної технології, яку можна уніфікувати, засвоїти, удосконалити. Актуальність оволодіння основами проектної діяльності, по-перше, зумовлена тим, що